

Bibliográfiai kapcsolatok az IFLA könyvtári referenciamodellben¹

Némethi-Takács Margit, Borbély Mária

A bibliográfiai kapcsolatok a könyvtári katalógusokban kettő vagy több bibliográfiai entitás összekapcsolását biztosítják. A könyvtári katalógusok funkciója közé tartozik ezeknek a bibliográfiai kapcsolatoknak a tükrözése, annak érdekében, hogy a keresők számára lehetővé váljon a kapcsolódó művek azonosítása és megtalálása. Az IFLA könyvtári referenciamodellben megjelenő felhasználói funkciók erősítik a bibliográfiai kapcsolatok fontosságát, mégpedig azzal, hogy a használói funkciók között megjelenik a felderítés. Mivel az IFLA LRM (IFLA Library Reference Model) alapul szolgál a különböző bibliográfiai rendszerek fejlesztésének, ezért célunk áttekinteni, hogy milyen bibliográfiai kapcsolatokat határoztak már meg korábban, továbbá azt megvizsgálni, hogy mely bibliográfiai kapcsolatoknak felelnek meg az LRM-ben deklarált kapcsolatok.

bibliográfia, könyvtár, IFLA, referenciamodell

Bevezetés

A bibliográfiai kapcsolatok a könyvtári katalógusokban jelennek meg, ahol kettő vagy több bibliográfiai entitás összekapcsolását biztosítják. A cédulakatalógusok és kezdetben az OPAC-ok konkrét keresésekre tudtak választ adni: bizonyos címen megjelent dokumentum leírását adták vissza, egy szerző bizonyos címen kiadott dokumentumának leírását jelenítették meg, egy szerző összes, az adott könyvtárban elérhető bibliográfiai forrásának a leírását listázták stb. Ma már egyre nagyobb jelentősége van annak, hogy a műveket összefüggéseikben, kapcsolatrendszerükben lássuk, azaz kereséseink során lehetőségünk legyen művek közötti kapcsolatok felfedezésére. Ez azt jelenti, hogy az eredményül kapott találatok alapján képesek legyünk az adott tétel és a többi tétel közötti viszonyt észrevenni vagy azt meglátni, hogy a szellemi tartalom hogyan kapcsolódik más szellemi tartalmakhoz. Például, ha a felhasználó Sir Arthur Conan Doyle *A bíborvörös dolgozószoba* címmel megjelent művét szeretné elolvasni, akkor

ne csak a monográfiát tudja visszakeresni, hanem képes legyen megtalálni ezt az írást tartalmazó antológiát is. Vagy ha az olvasó Astrid Lindgren *Harisnyás Pippi hajóra száll* c. művét keresi, akkor képes legyen azt megtudni, hogy a regénynek van előzménye, ami nem más mint a *Harisnyás Pippi* c. mű és van folytatása, mégpedig a *Harisnyás Pippi a Déltengeren* c. mű.

A bibliográfiai kapcsolatok fontossága az entitáskapcsolati modelleknek köszönhetően megnőtt. Az első ilyen modellben, az FRBR-ben (Functional Requirements for Bibliographic Records) ugyan még nem fogalmazódott meg olyan használói feladat, amelynek az alapja a bibliográfiai kapcsolatokat felhasználó keresés lenne, viszont az információk hatékony visszakeresése szempontjából kiemeli a kapcsolatokat: „... *kapcsolat olyan, amely a használót elvezeti egy megtalált entitástól egy másikhoz, amely ahhoz szorosan kapcsolódik*” (IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records 1998, p. 86.). Az FR-családból kialakított LRM (IFLA Library Reference Model = IFLA Könyvtári Referenciamodell) viszont már túllépett az FRBR-en és meghatározta a felderítést mint használói feladatot: „*A források felfede-*

¹ A Networkshop 2023 konferencián elhangzott előadás anyaga.

zése a köztük lévő kapcsolatok használatával, ezáltal a források összefüggésbe helyezése” (Riva, Boeuf, & Žumer 2018, p. 13.). Ezzel párhuzamosan a 2016-ban aktualizált nemzetközi katalógizálási alapelvekben megjelent a katalógusnak az a célja vagy feladata, hogy a használó tudjon navigálni és kutatni „a katalóguson belül, a bibliográfiai és az authority adatok logikus elrendezésén és az entitások közötti kapcsolatok egyértelmű megjelenítésén keresztül, a katalóguson túl más katalógusok irányában és a könyvtári környezeten kívül is.” (Galeffi et al. 2018, p. 11.)

A katalógizálás területén az előbb említett LRM egy meghatározó konceptuális modell, amit kiterjesztett entitás-kapcsolati modellezés keretei között fejlesztettek ki. Ezt támasztja alá az is, hogy a ma leginkább teret hódító RDA (Resource Description & Access = Forrásleírás és hozzáférés) alapját ez a modell képezi, továbbá azt is láthatjuk, hogy megindult a bibliográfiai leírással kapcsolatos szabályzatok LRM-mel történő harmonizálása. Az IFLA Katalógizáló Szekciója is ezt az irányt követi a 2021–23-as munkatervében, ahol célul tűzték ki az ICP (International cataloguing principles = Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről) harmonizálását az LRM-mel. (IFLA Cataloguing Section Standing Committee 2021) Tanulmányunkban, elsősorban *Tillett és Smiraglia* munkáját alapul véve áttekintjük, hogy milyen bibliográfiai kapcsolatokat határoztak már meg korábban. Továbbá az előbb felvázolt irányt követve fontosnak tartjuk megvizsgálni, hogy mely bibliográfiai kapcsolatoknak felelnek meg az LRM-ben deklarált kapcsolatokat.

Bibliográfia kapcsolatok

A bibliográfiai kapcsolatokra irányuló kutatások már az 1950-es években (lásd Lubetzky) elindultak, de valójában az 1980-as években kezdtek el igazán foglalkozni vele. A bibliográfiai kapcsolatok egy korai kategorizálását adja meg az UNIMARC, amely elsősorban a rekordok közötti kapcsolatokon alapul. Három kategóriát határoztak meg az UNIMARC-ban: vertikális vagy hierarchikus kapcsolat, horizontális vagy mellérendelő kapcsolat és kronologikus bibliográfiai kapcsolat (UNIMARC 1980; Smiraglia 1992). A jelenleg használatban lévő MARC21 a bibliográfiai kapcsolatokrak

ugyanezen típusait határozta meg: kronológiai, vertikális (hierarchikus) és horizontális kapcsolatok. A kronológiai kapcsolat a bibliográfiai egységek közötti időbeli kapcsolatot jelenti (pl. előzmény, folytatás stb.). Vertikális kapcsolat jöhet létre például egy folyóiratcikk és a folyóirat között, alsorozat és a fősorozat között stb., tehát itt az egésznek a részeihez és fordítva a részeknek az egészhez való hierarchikus kapcsolatáról van szó. És végül a horizontális kapcsolat olyan kapcsolatot jelöl, ami egy bibliográfiai egység különböző nyelveken, formátumokban, médiumon stb. megjelenő változatok között jön létre (Marc21, 2023).

A bibliográfiai kapcsolatok első igazi kategorizálását *Barbara Tillett* adta meg. Különböző katalógizálási szabályokat tanulmányozott annak érdekében, hogy meghatározza, hogyan jelölik a kapcsolatokat a bibliográfiai tételekben. Több mint húsz szabályzatot nézett át *Panizzi* 1841-ben kiadott szabályzatától kezdve az 1978-ban megjelent *Anglo-American Cataloguing Rules c. szabályzat*ig. Célja volt a bibliográfiai kapcsolatok típusainak meghatározása, és vizsgálatainak eredményeképpen megalkotta a bibliográfiai kapcsolatok taxonómiáját (Tillett 1987; Zapounidou 2020). Tillett a bibliográfiai kapcsolatoknak hét típusát adta meg:

1. Azonossági (equivalent) kapcsolatok egy mű ugyanazon megnyilvánulásának pontos másolatai között, vagy egy eredeti példány és annak reprodukciói között állnak fenn, amennyiben a szellemi tartalom és a szerzőség nem változik. Ide tartoznak a másolatok, kiadások, faksimilék és reprintek, fénymásolatok, mikroformák és más hasonló reprodukciók. (Tillett, 1987)

Például azonossági kapcsolat áll fenn *Abafi Lajos* által írt *Magyarország lepkéi, tekintettel Európa többi országainak lepkefaunájára* c. mű 1907-es kiadása és ugyanennek a műnek 2000-ben megjelent reprintje között.

Az azonossági kapcsolatok elsősorban a bibliográfiai leírások megjegyzés adatcsoportjában, esetleg a kiadás adatcsoportban jelennek meg.

2. Származékos (derivative) kapcsolatok egy bibliográfiai mű és a mű alapján létrehozott módosítás között állnak fenn. Ide tartoznak:

- a különböző kiadások, átdolgozások, fordítások, összefoglalók, absztraktok és kivonatok;

- adaptációk vagy módosítások, amikor az eredeti műből létrehozott származékos mű új műnek minősül;
- műfaji változások, mint például a dramatizálások és regényadaptációk; és
- más művek stílusa vagy tematikus tartalma alapján létrehozott új művek, mint például a szabad fordítások, parafrázisok, imitációk és paródiák.

Származékos kapcsolat van Petőfi Sándor által írt *János vitéz* c. elbeszélő költemény valamint az elbeszélő költemény prózai átírata között, vagy Petőfi Sándor által írt János vitéz c. elbeszélő költeménye és az ez alapján készült daljáték között. (1. ábra)

Származékos kapcsolat kialakításának több módja lehet. Használhatjuk erre a kiadás adatcsoportot, a megjegyzés adatcsoportot, egységesített címet, tárgyi melléktételt stb.

3. Leíró (descriptive) kapcsolat egy bibliográfiai egység és az adott bibliográfiai egység leírása, kritikája, értékelése vagy recenziója között keletkezik, mint például mű és az azt leíró könyvismertetés között. Ide tartoznak a jegyzetekkel ellátott kiadások is, esetkönyvek, kommentárok, kritikák stb. (Tillett, 1987)

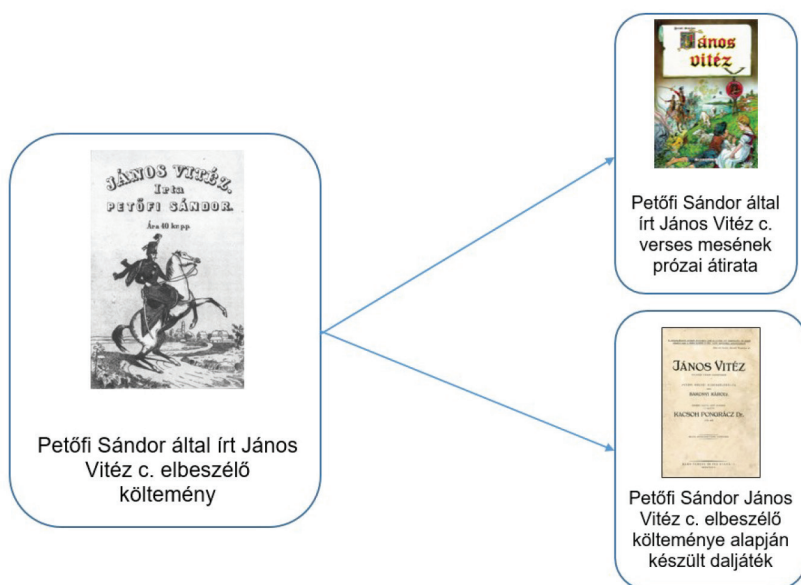
Leíró kapcsolat áll fenn pl. *Pais Dezső A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből* c. mű első kiadása és a belőle készült *Pais Dezső A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből* c. könyvismertetés között.

Az ilyen típusú bibliográfiai kapcsolat a megjegyzés adatcsoportban, tárgyi melléktételben illetve címben jelenhet meg. Az előbb megadott példa esetén a címadat segítségével lehet összekapcsolni a két művet.

4. Egész-rész vagy rész-egész (whole-part or part-whole) kapcsolat egy mű és a mű alkotórésze között áll fenn, mint például egy antológia és az azt alkotó mű közötti kapcsolat, időszaki kiadvány és egy részegysége közötti kapcsolat vagy egy tanulmánykötet és annak egy tanulmányáról készült különlenyomat közötti kapcsolat. (Tillett, 1987)

Az egész-rész kapcsolat feltüntetésére a megjegyzés adatcsoport, a szerző-cím szerinti melléktétel, a címszerinti melléktétel a sorozati melléktétel az egységesített cím szerinti melléktétel stb. alkalmas.

5. Járulékos (accompanying) kapcsolat egy bibliográfiai egység és az általa kísért bibliográfiai egység között áll fenn. Ez a kapcsolat a legtöbb esetben hierarchikus, amikor is az egyik bibliográfiai egység alárendeltje a domináns egységnek. Ebben az esetben az alárendelt rész a fő részt vagy folytatja (pl. szövegkiegészítések stb.) vagy kiegészíti (pl. függelékek, mellékletek stb.) vagy illusztrálja (pl. térképek, illusztrációk stb.) vagy valamilyen más módon növeli a főtételt (pl. konkordanciák, indexek, bibliográfiák stb.). De léteznek egyenrangú járulékos kapcsolatok is. (Tillett, 1987)

1. ábra Származékos kapcsolat

Járulékos kapcsolat van Bihari György *Horvát Sándor igazsága* c. kisregény és a kisregény térképmelléklete valamint recenziómelléklete között. A járulékos kapcsolat láthatóvá tételére a terjedelem adatcsoportot, a megjegyzés adatcsoportot stb. lehet használni.

6. Folytatólagos (sequential) kapcsolatok olyan bibliográfiai egységek között állnak fenn, amelyek folytatják vagy megelőzik egymást. Ilyen kapcsolat lehetséges például egy monográfia folytatásai vagy előzménye között, vagy egy számozott sorozat különböző részei között. (Tillett, 1987)

Jó példa erre a már korábban említett Harisnyás Pippiről szóló művek közötti kapcsolat. (2. ábra).

Folytatólagos kapcsolat megjelenítésére alkalmas többek között a megjegyzés adatcsoport, az egységesített cím stb.

7. Közös jellemző (shared characteristic) kapcsolatok a bibliográfiai egységek között akkor jönnek létre, amikor közöttük az előbb említett kapcsolatok egyike sem áll fenn, de közös szerzővel, címmel, témával vagy más, a katalógusban hozzáférési pontként használt jellemzővel rendelkeznek, például közös nyelv, megjelenési dátum vagy megjelenési ország. (Tillett, 1987)
- Például a könyvtári feldolgozást tárgyszó kapcsolja össze, lásd Tóvári Judit *Elektronikus dokumentumok feldolgozása* c. művét, ugyancsak Tóvári Judit által írt *Meta-adat tárolási technikák* c. művét, valamint Makay Árpád *Számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása* c. művét.

Tillett után Smiragliat emeljük ki, aki a származékos vagy más néven derivatív bibliográfiai kapcsolatot vizsgálta behatóbban. Finomította a definíciót és meghatározta a derivatív kapcsolatok hét típusát a következők szerint:

1. szimultán származékok: párhuzamosan kiadott művek, például amerikai – brit kiadás;
2. egymást követő származékok: javított kiadások, átdolgozott kiadások stb.;
3. fordítások: ide sorolhatjuk azokat is, amelyek párhuzamosan az eredeti szöveget is tartalmazták;
4. bővítések (az eredeti szöveg más bővítémmel): illusztrált szövegek, megzenésített szövegek, az eredeti szöveget tartalmazó kritikák, konkordanciák és kommentárok stb.
5. kivonatok: olyan művek, amelyek vagy rövidített, vagy tömörített, vagy szemelvényes kiadásként jelennek meg;
6. adaptációk: egyszerűsített, dramatizált, megzenésített változatok, forgatókönyvek, librettók és más hasonló módosítások;
7. előadások beleértve a hang- vagy képfelvételeket (azaz film- vagy videofelvételek). (Smiraglia 1992, Noruzi 2012)

Smiraglia Leazer-rel írt közös cikkében a hét típus mellé még hozzávette a kísérő származékos kapcsolatot. Ez a kapcsolat akkor jön létre, amikor a kísérő művek kibővítik az alaplírium szellemi tartalmát. Ha egy műből marketing céllal válik kísérő anyag, ami az alaplírium szellemi tartalmához nem tesz hozzá semmit, akkor az nem számít kísérő kapcsolatnak. Smiraglia és Leazer azt is megállá-

2. ábra Folytatólagos kapcsolat

pította, hogy vannak olyan bibliográfiai jellemzők, amelyek korlátozott mértékben ugyan, de felhasználhatók a származékos bibliográfiai kapcsolatokkal rendelkező művek előrejelzésére. Például a „közös ő” (pregenitor) mű kora a származékoság előrejelzője lehet, hiszen az régebbi „közös ő” (pregenitor) művek nagyobb bibliográfiai családokkal rendelkeznek (Zapounidou 2020).

Kapcsolatok az IFLA konceptuális modelljében

Ma a legmeghatározóbb entitás-kapcsolati adatmodell az IFLA könyvtári referenciamodellje. A modell kijelenti, hogy *„a kapcsolatok a bibliográfiai univerzum lényeges részét képezik: összekötik az entitások előfordulásait, és összefüggésbe helyezik őket.”* (Riva, Boeuf, & Žumer 2018, p. 58.)

A referenciamodellben meghatározott kapcsolatok entitásokat kötnek össze. Az LRM a kapcsolatok között hierarchiát alakított ki: a legfelsőbb szinten az LRM-R1 (res kapcsolatban áll ezzel: res) kapcsolat helyezkedik el, és a többi kapcsolat ennek az alárendeltjeként jelenik meg. Tulajdonképpen az alárendelt kapcsolatok pontosítják a legfelsőbb szintű kapcsolatot. (Riva, Boeuf, & Žumer 2018)

A modellben 36 kapcsolat definíciója és részletes meghatározása található, továbbá a kapcsolatok mindegyikének létezik inverze. Az inverz kapcsolat a következőt jelenti: ha a kapcsolat az a entitást kapcsolja a b entitáshoz, akkor az inverze a b entitást fogja az a entitáshoz kapcsolni.

Az LRM a kapcsolatok esetében érvényességi kört és értéktartományt ad meg. Az érvényességi kör nem más, mint a forrásentitás, vagy másként kifejezve az a kiindulási pont, ahonnan a kapcsolat kiindul. Értéktartomány pedig a célentitás, azaz egy kapcsolat érkezési pontja. Ebből következőleg az előbb említett inverz kapcsolatot úgy lehet meghatározni, hogy az inverz kapcsolat az értéktartomány felől az érvényességi kör felé halad. (Riva, Boeuf, & Žumer 2018)

Az érvényességi kör és az értéktartomány révén beszélhetünk számosságról, ami a két csoportba tartozó és az adott kapcsolattal összeköthető entitások előfordulásainak számát határozza meg. Ennek értelmében az érvényességi kört és az értéktartományt is felfoghatjuk egy-egy halmaznak, amely egy vagy több azonos típusú entitást tartalmaz az adott kapcsolattól függően.

A számosságnak három típusát ismerhetjük meg a Könyvtári Referenciamodellből: 1-T; T-1; T-T (T=több). Az 1-T számosság azt jelenti, hogy a kapcsolat az érvényességi kör egy darab entitását köti össze az értéktartományból egy vagy több entitással. A T-1 számosság az érvényességi kör egy vagy több entitását kapcsolja össze az értéktartomány egy entitásával. Míg a T-T kapcsolat révén mind az érvényességi körből, mind az értéktartományból egy vagy több entitás között jöhet létre a kapcsolat. (Riva, Boeuf, & Žumer 2018)

Bibliográfiai kapcsolatok és az LRM

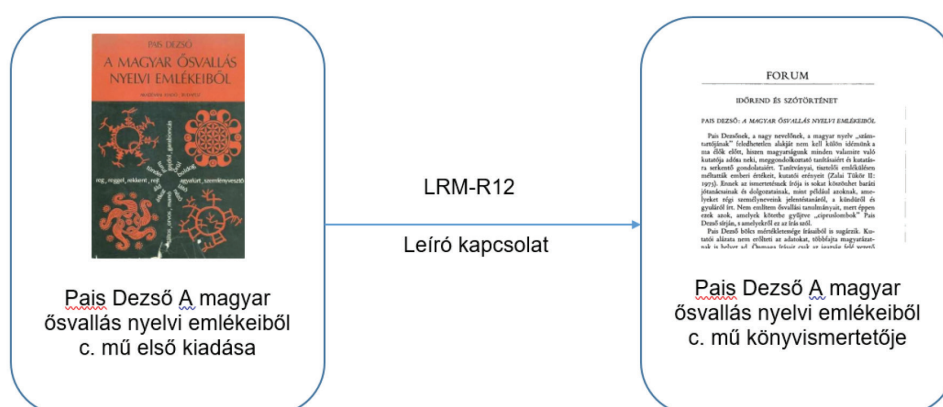
Az IFLA referenciamodellben felhasználói feladatként megjelenik a felderítés, azaz olyan bibliográfiai források felfedezése, amelyekhez a források között lévő kapcsolatok révén jutnak el a használók. A források között lévő kapcsolatokat nevezzük bibliográfiai kapcsolatoknak. Mivel a felfedezés és a felderítés funkciók lényegesek a végfelhasználók számára, fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy melyek azok az LRM-kapcsolatok, amelyek megfeleltethetők egy-egy bibliográfiai kapcsolatnak.

Az LRM-ben felsorolt és a Tillett-taxonómiának megfelelően megjelölt kapcsolatokat az alábbiakban feltüntetett két táblázat tartalmazza. Az első táblázatban (1. táblázat) azok a kapcsolatok szerepelnek, amelyek önmagukban megadják az entitások közötti kapcsolatokat, nincs szükség egy „közvetítő” entitásra, hogy a kapcsolat létrejöhessen (3. ábra).

A második táblázatban pedig legalább két kapcsolat szükséges ahhoz, hogy két entitás között a kapcsolat kialakuljon. Vegyük példaként az LRM-R3 (KIFEJEZÉSI FORMA testet öltött ebben: MEGJELÉSI FORMA) kapcsolatot! Az LRM-R3 kapcsolat esetében legalább két LRM-R3 kapcsolatra van szükség ahhoz, hogy az ugyanahhoz a kifejezési formához kapcsolódó megjelenési formák közötti kapcsolatot kifejezzük. Például, ha egy kifejezési forma megjelenik nyomtatott formában és elektronikusan is, akkor ugyanahhoz a kifejezési formához az LRM-R3 kapcsolat segítségével hozzákapcsoljuk a nyomtatott megjelenési formát és egy másik, de ugyancsak LRM-R3 kapcsolat segítségével hozzákapcsoljuk az elektronikus formát. Egyazon kifejezési formához kapcsolódnak az eltérő megjelenési formák, így tulajdonképpen a kifejezési forma teremt kapcsolatot a két megjelenési

1. táblázat Egy LRM kapcsolattal kifejezhető bibliográfiai kapcsolatok

azonosító	érvényességi kör és a kapcsolat neve	azonossági	származékos	leíró	rész-egész	járolékos	folytatólagos
LRM-R12	MŰ tárgya RES			x			
LRM-R18	MŰ része MŰ				x		
LRM-R19	MŰ előzménye ennek: MŰ						x
LRM-R20	MŰ kíséri / kiegészíti ezt: MŰ					x	
LRM-R21	MŰ ihletője MŰ		x	x			
LRM-R22	MŰ átalakítás ebből: MŰ		x				
LRM-R23	KIFEJEZÉSI FORMA része KIFEJEZÉSI FORMA				x		
LRM-R24	KIFEJEZÉSI FORMA ebből származik: KIFEJEZÉSI FORMA		x				
LRM-R25	KIFEJEZÉSI FORMA a következő által aggregált: KIFEJEZÉSI FORMA				x	x	
LRM-R26	MEGJELENÉSI FORMA része MEGJELENÉSI FORMA				x		
LRM-R27	MEGJELENÉSI FORMA másolata MEGJELENÉSI FORMA	x					
LRM-R28	PÉLDÁNY másolata MEGJELENÉSI FORMA	x					
LRM-R29	MEGJELENÉSI FORMA változata MEGJELENÉSI FORMA	x					

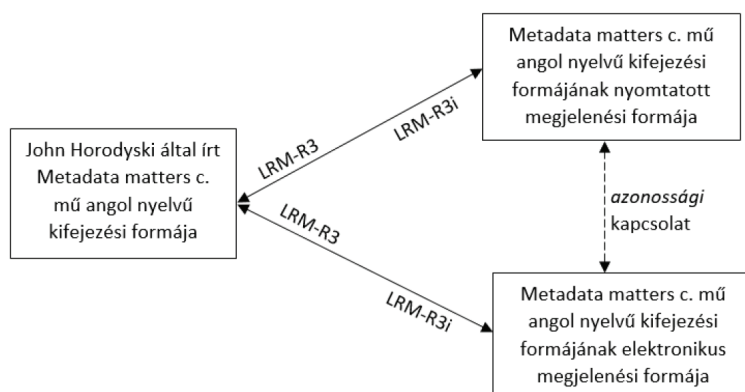

3. ábra LRM-R12 – Leíró kapcsolat

forma között. Azt is mondhatjuk, hogy a második táblázatban foglalt kapcsolatok esetében egy közvetítő entitásra van szükség a bibliográfiai kapcsolat kifejezéséhez.

Konkrét példát nézve a Metadata matters c. mű testet ölt az Auerbach Publications kiadó által kiadott nyomtatott formában és testet ölt ugyan ezen kiadó kiadásában megjelent elektronikus formában is. Mivel ugyanaz a kifejezési forma jelenik meg két különböző megjelenési formában, ez a két megjelenési forma *azonossági* kapcsolatban (4. ábra) áll egymással.

A táblázatok nem tartalmazzák a *közös jellemző* kapcsolat megfeleltetését. Ez az a bibliográfiai kapcsolat, ami közös szerzővel, címmel, témával vagy más, a katalógusban hozzáférési pontként használt jellemzővel rendelkező rekordok között jön létre. Ezt a kapcsolatot tulajdonképpen minden olyan LRM-kapcsolattal ki lehet fejezni, amiben vagy az érvényességi kör, vagy az értelmezési tartomány eltér valamely bibliográfiai egységtől (mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány). A *közös jellemzők* kapcsolat kifejezésére általában nem egyetlen LRM-kapcsolat szükséges. Az LRM-

4. ábra LRM-R3 kapcsolatok segítségével kifejezett azonossági kapcsolat modellje

2. táblázat Több LRM-kapcsolattal kifejezhető bibliográfiai kapcsolatok

azonosító	érvényességi kör és a kapcsolat neve	azonossági	származékos	leíró	rész-egész	járulékos	folytatólagos
LRM-R2	MŰ megvalósul ezen keresztül: KIFEJEZÉSI FORMA		x				
LRM-R3	KIFEJEZÉSI FORMA testet öltött ebben: MEGJELENÉSI FORMA	x					
LRM-R16	NOMEN része NOMEN				x		
LRM-R17	NOMEN ebből származik: NOMEN		x				

R5 kapcsolat esetében például legalább két kapcsolat szükséges, hogy egy ugyanazon ágenshez kapcsolódó művek között létrejöjjön a kapcsolat. Például az *Egri csillagok* c. mű létrehozója Gárdonyi Géza, valamint az *Ida* regénye c. mű létrehozója Gárdonyi Géza kapcsolatokból láthatjuk, hogy mind a két műnek közös a szerzője.

A *leíró* kapcsolatok sem jelennek meg egy az egyben a referenciamodell kapcsolatai között. A bibliográfiai kapcsolatoknak ezt a típusát leginkább az LRM-R12 (Mű tárgya Mű) kapcsolattal lehet kifejezni. A *leíró* kapcsolat akkor jön létre, ha egy bibliográfiai egység az adott bibliográfiai egység leírása, kritikája, értékelése stb., azaz a bibliográfiai egység a leírás, kritika, értékelés stb. tárgya. Viszont az LRM-R12 kapcsolat egy kicsit mégis több mint a *leíró* kapcsolat, ugyanis az adott leírásnak, kritikának, értékelésnek stb. nemcsak az alapot képező bibliográfiai leírást lehet megadni tárgyként, hanem esetenként más entitást is.

A második táblázatban olyan LRM-kapcsolat is megtalálható, amely nem bibliográfiai egységek (mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány) között teremt kapcsolatot, hanem két név között. Ezek alapvetően a *közös jellemző* kapcsolathoz tar-

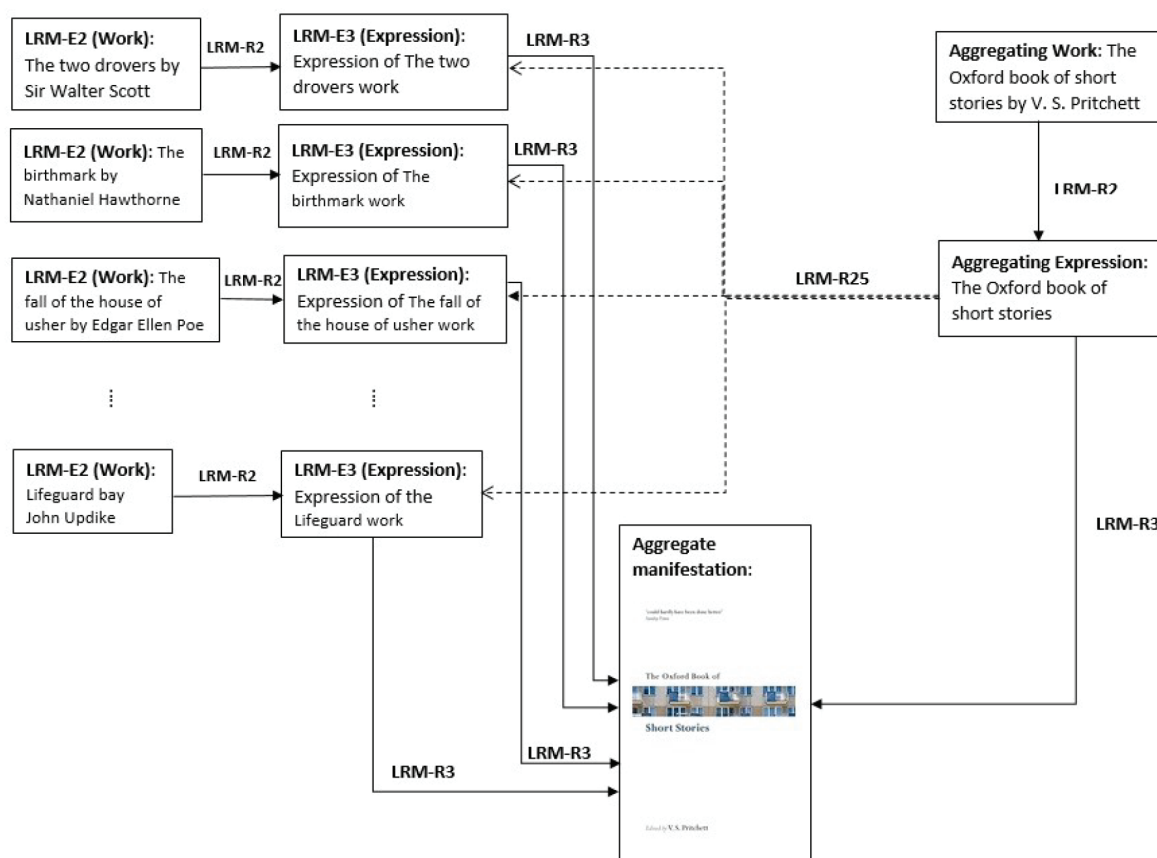
toznának, mert ugyanaz a név mint közös jellemző összekapcsol olyan rekordokat, amelyek egyébként nem állnának bibliográfiai kapcsolatban egymással. Az LRM-R16 esetében viszont még rész-egész kapcsolathoz is eljuthatunk. Vegyünk például egy alsorozatot, amit egy összetett cím nevez meg. Az összetett címnek részét képezi a fősorozat címe. A fősorozat címe megnevezi a fősorozatot, azaz itt az alsorozat összetett címe kapcsolatot teremt a fősorozat és az alsorozat között. Vagy az LRM-R17 kapcsolatot fel tudjuk használni fordítások összekapcsolására. Fordításoknál az esetek döntő többségében a fordított cím az eredeti címből jön létre, annak fordításaként. Ugyanazt a művet más-más nyelvre fordíthatják le, és ezzel párhuzamosan a mű eredeti címét is. Ebben az helyzetben a mű fordításait az eredeti cím fogja összekapcsolni. Itt azonban meg kell említeni azt is, hogy a bibliográfiai kapcsolat kifejezésére önmagában az LRM-R16 és LRM-R17 kapcsolat nem elegendő, hiszen ezek nomen entitásokat kapcsolnak össze.

A referenciamodell kapcsolatai közül az LRM-R25 (Kifejezési forma a következő által aggregált: kifejezési forma) kapcsolat egy egészen speciális kapcsolat. A kapcsolat kifejezési formák között

alakul ki, még pedig aggregáló kifejezési forma és más művek egyedi kifejezési formái között. A hangsúly az egyes művek kifejezési formáinak válogatásán van, aminek köszönhetően létrejön az aggregáló kifejezési forma, hogy az testet öltson egy aggregátum megjelenési formában. Az LRM-R25 kapcsolatot elsődlegesen a rész-egész bibliográfiai kapcsolatnak feleltethetjük meg, nem össze-tévesztve a referenciamodellben szereplő egész-rész kapcsolatokkal, ugyanis azok a forrásgyűjteményeket nem tartalmazzák. Tillet taxonómiájában a rész-egész bibliográfiai kapcsolat egy mű és a mű alkotórésze között áll fenn, mint például egy antológia és az azt alkotó mű közötti kapcsolat, időszaki kiadvány és egy részegysége közötti kapcsolat vagy egy tanulmánykötet és annak egy tanulmányáról készült különnyomat közötti kapcsolat. (Tillett, 1987) Ezzel szemben az LRM azt mondja, hogy az egész-rész kapcsolat „két mű között jön létre, ahol az egyiknek a tartalma a másik mű egy összetevője. ... A példák közé tartoznak a versenyművek tételei, a versiklusok költeményei, a többrészes

regények, a triptichonok.” (Riva, Boeuf, & Žumer 2018, p. 70) Viszont nem tartoznak ide a különböző gyűjtemények, merthogy „a kifejezési formák, amelyeket kiválasztottak egy aggregátum megjelenési formában történő együttes megjelenésre, nem válnak összetevőkké az aggregáló kifejezési forma tekintetében.” Az aggregátumok fajtái között viszont szerepel a bővülésből eredő forrásgyűjtemény (például, amikor előszóval, bevezetővel stb. bővül az eredeti mű) is, aminél a járulékos bibliográfiai kapcsolat jelenik meg, bár ennek kifejezésére nem elegendő egyetlen LRM-R25 kapcsolat. Ebben az esetben az aggregáló kifejezési forma teremt kapcsolatot a mű és a mű kiegészítő része között. (8. ábra)

A következő ábrák az LRM-R25 kapcsolat Tillet-taxonómiával történő megfeleltetését mutatják be. Az 5. ábra a *The Oxford book of short stories* c. aggregátum modelljét szemlélteti: az aggregátum negyvenegy művet tartalmaz, amelyeknek megvan a saját kifejezési formájuk. A kifejezési formák egységesítésekor az aggregáló, P. V. Pritchett létrehozta az aggregáló művet, ami a *The Oxford book*

5. ábra The Oxford book of short stories c. aggregátum modellje

of short stories címet kapta. Az így létrejött gyűjteményes mű esetén a gyűjteményt alkotó minden egyes mű és a gyűjtemény között rész-egész bibliográfiai kapcsolat van. (6. ábra).

A 7. ábrán szintén egy aggregátum modelljét láthatjuk, mégpedig a *Notre-Dame of Paris* c. aggregátum modelljét. Az aggregátum alapját a *Notre-Dame de Paris* c. mű jelenti, melynek több angol nyelvű fordítása is létezik. A képen látható könyv angol nyelvű kifejezési formáját *John Sturrock* hozta létre, ő fordította le a művet francia nyelvről. A mű ezen kívül kibővült még John Sturrock előszavával, további olvasmányokkal és kronológiával. Ezek a kiegészítések különálló műnek tekinthetők, amelyek saját kifejezési formával rendelkeznek. A John Sturrock a fordításon és az előszón túl

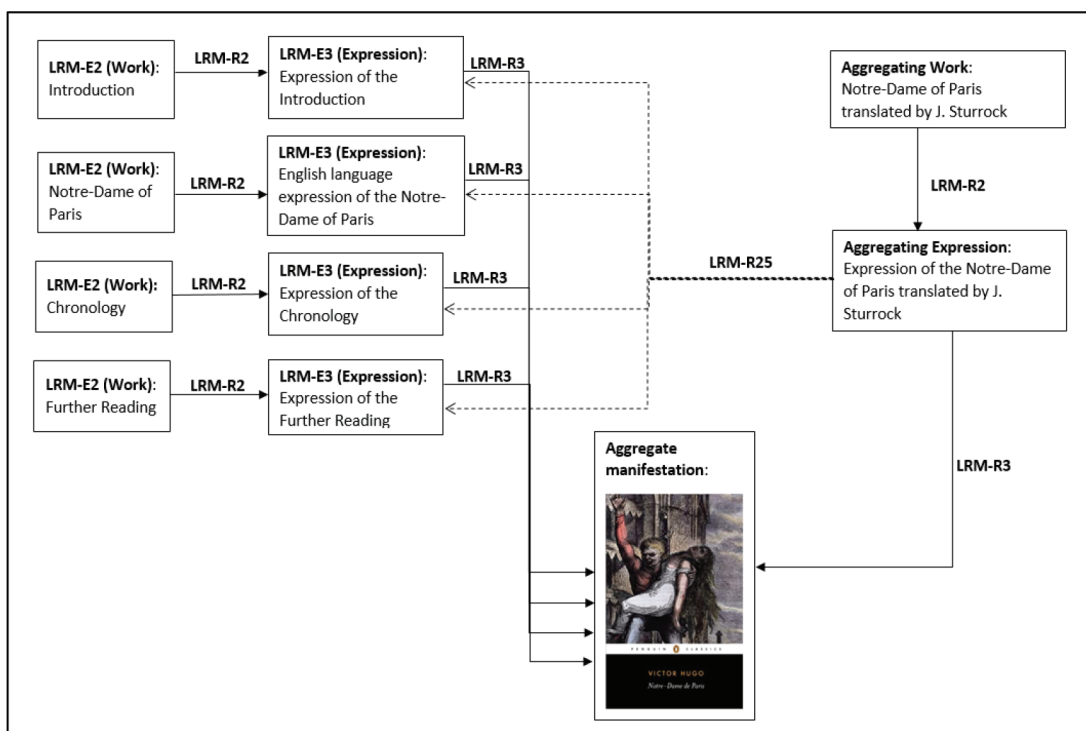
szerkesztőként is hozzájárult ahhoz, hogy az említett kifejezési formákból egy aggregáló mű jön létre. Az így létrejött forrásgyűjtemény esetén a *Notre-Dame of Paris* c. művet kiegészítő, *Chronology* című kronológia valamint a *Notre-Dame of Paris* c. mű között járulékos bibliográfiai kapcsolat figyelhető meg. (8. ábra)

Összegzés

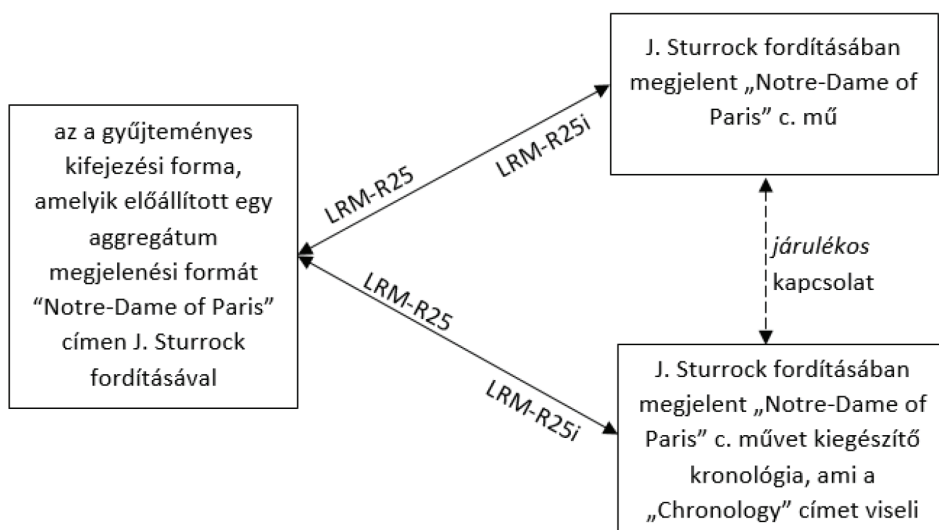
Az összehasonlítás azt mutatja, hogy a bibliográfiai kapcsolatok mindegyike megadható az LRM egy vagy több kapcsolata segítségével. Ehhez valószínűleg nagymértékben hozzájárult, hogy mind Barbara Tillett, mind pedig Richard Smiraglia közreműködői szerepet vállalt az IFLA könyvtári referenciamodelljének kidolgozásában.

6. ábra LRM-R25 – Rész-egész bibliográfiai kapcsolat

7. ábra Notre-Dame of Paris c. aggregátum modellje

8. ábra LRM-R25 – Járulékos bibliográfiai kapcsolat

A modell kapcsolatai között vannak olyanok, amelyek önmagukban képesek kifejezni a bibliográfiai források közötti kapcsolatokat, mint például az LRM-R24 (KIFEJEZÉSI FORMA ebből származik: KIFEJEZÉSI FORMA) kapcsolat, amellyel a *származékos* bibliográfiai kapcsolatot tudjuk kifejezni. Azonban vannak olyan kapcsolatok is, amelyek többekkel fejeznek ki egy bibliográfiai kapcsolatot.

Irodalom

- IFLA Bibliográfiai Tétel Funkcionális Követelményei Munkacsoportja *A bibliográfiai tétel funkcionális követelményei, Zárójelentés*, (Ford. Berke, B.) Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2006. Elérhető: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/822/1/ifla-functional-requirements-for-bibliographic-records-frbr-hu.pdf> [Utolsó elérés: 2023. 07. 13.]
- Galeffi, A., Bertolini, M. V., Bothmann, R. L., Escolano Rodríguez, E., McGarry, D. *Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről (ICP)*, (Ford. Gazdag, T.) OSZK, Budapest, 2018. Elérhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/84/1/icp_2016-hu.pdf [Utolsó elérés: 2023.07.13.]
- IFLA Cataloguing Section Standing Committee *2021-2023 Unit Action Planning*, International Federation of Library Associations and Institutions, Hague, 2021. Elérhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1887/1/action-plan_CAT_2021-2023.pdf [Utolsó elérés: 2023. 07. 13.]
- Lubetzky, S. *Cataloging Rules and principles*, Library of Congress, Washington, 1953. Elérhető: <https://ia902208.us.archive.org/28/items/catalogingrulesp00lube/cataloging-rulesp00lube.pdf> [Utolsó elérés: 2023. 07. 13.]

A bibliográfiai kapcsolatok közül a *közös jellemzők* kapcsolatnak nincs olyan LRM-beli megfelelője, amely önmagában kifejezné ezt a bibliográfiai kapcsolatot. Ezt a kapcsolatot akár még önálló kapcsolatként is kezelhetjük, hiszen a művek között a kapcsolat kizárólag a bibliográfiai rekordban található adatok alapján keletkezik.

- MARC21 *Format for Bibliographic data*, Library of Congress. Update No. 36 (June 2023). Elérhető: <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/> [Utolsó elérés: 2023. 07. 13.]
- Riva, P., Le Boeuf, P., Žumer, M. *IFLA könyvtári referenciamodell: A bibliográfiai információk elméleti modellje* [elektronikus dok.]. (Ford. Gazdag, T.) OSZK, Budapest, 2018. Elérhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf [Utolsó elérés: 2023.07.13.]
- Smiraglia, R. P. *Authority control and the extent of derivative bibliographic relationships*, University of Chicago, Chicago, 1992. Elérhető: <https://www.proquest.com/docview/304038939> [Utolsó elérés: 2023.07.13.]
- UNIMARC Format. 1980. 2. ed. rev. London: IFLA
- Zapounidou, S. *Study of library data models in the Semantic Web environment*, PhD Thesis, Ionian University, Corfu, 2020. Elérhető: <https://zenodo.org/record/4018523#.Yjqanb-MK3A> [Utolsó elérés: 2023.07.13.]

Beérkezett: 2023. július 13.

Némethi-Takács Margit

Debreceni Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszék
egyetemi adjunktus

E-mail: takacs.margit@arts.unideb.hu

Borbély Mária

Debreceni Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszék,
egyetemi adjunktus

E-mail: borbely.maria@arts.unideb.hu